

MAREK PODKOWSKI

Uniwersytet Wrocławski

Wybór sołtysa i podsołtysa w Wielkopolsce po uchwaleniu ustawy scaleniowej w 1933 r.

Ustawa z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego¹ wprowadziła na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej² możliwość powstawania gromad, jako części składowych gminy wiejskiej³. Na obszarze województwa poznańskiego, który znajdował się przez ponad wiek pod panowaniem pruskim, a także w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości, gromady nie istniały⁴. Z tego też względu tworzone je przez podział obszarów gmin wiejskich. Gromadę stanowiła z reguły każda miejscowość: wieś z przysiółkami, sioło, kolonia, osada, miasteczko, zaścianek, folwark itp.⁵

Organem wykonawczym w gromadzie był sołtys i podsołtys. Osoby te wybierała rada gromadzka lub zebranie gromadzkie na trzyletnią kadencję. Udział w zebraniu gromadzkim mieli wszyscy obywatele Rzeczypospolitej bez różnicy płci, którzy ukończyli 24 lata i mieszkali przynajmniej od roku na obszarze gromady, bądź przez krótszy czas, gdy byli właścicielami lub posiadaczami nieruchomości na terenie gminy. Sołtysem i podsołtysem mógł być obywatel polski bez względu na płeć, który ukończył 30 lat życia, mieszkał co najmniej od roku na terenie gromady albo mieszkał tam przez okres krótszy, lecz posiadał na obszarze

¹ Dz.U. RP 1933, nr 35, poz. 294.

² Ustawę stosowano w całej rozciągłości w województwie poznańskim.

³ S. Iwanowski, *Samorząd terytorialny. Ustawa z 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego. Tekst – komentarz – przepisy dodatkowe*, Warszawa 1933, s. 38.

⁴ Gromady funkcjonowały dotychczas tylko w Królestwie Kongresowym na podstawie ukazu z 2 marca 1864 r. z póź. zm., uwzględnionymi w t. II Zb. pr. ros. z 1892 r.

⁵ A. Wereszczyński, *Wiadomości o Polsce współczesnej*, cz. I, Lwów 1935, s. 223.

gromady nieruchomości oraz władał językiem polskim w słowie i piśmie⁶. Osoba taka musiała posiadać prawo wybierania i wybieralności do organów ustrojowych związków samorządowych. Prawo to było uzależnione m.in. od posiadania prawa wybierania do Sejmu (art. 3 ust.1 lit. c ustawy samorządowej).

Wybory sołtysa i podsołtysa zarządzał starosta powiatowy, któremu przysługiwał ogólny nadzór nad przeprowadzeniem wyborów⁷. Z tego tytułu władza nadzorcza mogła dokonywać inspekcji czynności komisji wyborczych, badać tok prac na miejscu lub żądać nadesłania sobie odnośnych akt. Organy wyborcze zobowiązane były udzielać władzy nadzorczej wszelkich wyjaśnień i pomocy w czasie inspekcji. Dotychczasowe organy (wójt, sołtys, przełożony obszaru dworskiego) spełniali powierzone im czynności wyborcze na dotychczasowym obszarze urzędowania, wchodzącym w skład obszaru danej gromady⁸. W zarządzeniu wyborów starosta powiatowy podawał przy wyborze sołtysa i podsołtysa przez radnych gromadzkich dzień zarządzenia wyborów, nazwiska przewodniczącego gminnej komisji wyborczej oraz przewodniczącego zebrania wyborczego, miejsce, lokal, dzień i godzinę zebrania. Przy wyborze sołtysa i podsołtysa przez zebranie gromadzkie starosta podawał dzień zarządzenia wyborów, nazwisko przewodniczącego gminnej komisji wyborczej oraz lokal tejże komisji wyborczej⁹. W gromadach, które nie posiadały rad gromadzkich, wybory nie mogły się odbyć w okresie pilnych robót, takich jak: żniwa, sianokosy, wykopki itd. W dniach uroczystych świąt wybory nie mogły się odbyć zarówno w gromadach posiadających rady gromadzkie, jak i w radach nieposiadających rad gromadzkich¹⁰.

Wybór sołtysa i podsołtysa odbywał się w jednym głosowaniu. Głosowanie odbywało się na zgłoszonych kandydatów. Przy podawaniu kandydatur nie można było zastrzec, że dana osoba kandyduje na sołtysa, a inna na podsołtysa. Zgłoszeni kandydaci byli jednocześnie kandydatami na sołtysa i podsołtysa¹¹. Kandydatów można było zgłosić do protokołu na piśmie lub ustnie, z podaniem

⁶ Moc obowiązującą postanowień o obowiązku władania językiem polskim w piśmie jako warunku wybieralności na sołtysów i podsołtysów zawieszono na okres jednej kadencji na obszarze województwa poznańskiego. Zob. rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 3 listopada 1934 r. w sprawie zawieszenia mocy obowiązującej warunku władania językiem polskim jako warunku wybieralności do organów ustrojowych związków samorządowych na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i lwowskiego (Dz.U. RP Nr 101, poz. 917).

⁷ Archiwum Państwowe w Lesznie (dalej: APL), Akta gmin powiatu kościańskiego, gmina Bucz, sygn. 1.

⁸ Najczęściej nadzór nad przeprowadzeniem wyborów sołtysa i podsołtysa starosta powiatowy powierzał wójtowi z prawem wykonywania wszystkich uprawnień określonych w art. 67 ustawy samorządowej – Archiwum Państwowe w Poznaniu (dalej: APP), gmina Żabikowo, sygn. 6.

⁹ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

¹⁰ S. Podwiński, J. Chylewski, *Jak wybierać sołtysów i podsołtysów*, Warszawa, 1936, s. 9.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 3 listopada 1934 r. w sprawie regulaminu wyborów sołtysa i podsołtysa na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz.U. RP Nr 101, poz. 916), zmienione przez

nazwisk najwyżej dwóch kandydatów. Umieszczenie większej liczby kandydatów powodowało skreślenie kandydatów nadliczbowych. Zgłoszenie musiało zawierać następujące dane: imię, nazwisko, imiona rodziców, wiek i miejsce zamieszkania każdego kandydata. Zgłoszenie takie musiało być podpisane przez co najmniej 3 radnych¹² przy wyborze sołtysa i podsołtysa przez radnych gromadzkich lub 10 wyborców przy wyborze sołtysa i podsołtysa przez zebranie gromadzkie¹³. Każdy wyborca (również kandydat) mógł podpisać tylko jedno zgłoszenie. Podpisanie większej liczby zgłoszeń powodowało unieważnienie jego podpisów na wszystkich zgłoszeniach. Ponadto kandydat musiał oświadczyć przez podpisanie deklaracji na piśmie lub oświadczenie do protokołu, że zgadza się na wystawienie jego kandydatury oraz, że posiada prawo wybieralności.

Głosowanie było jawne, a na żądanie 1/4 obecnych wyborców tajne. Po roku 1936 utajnienia głosowania mogła domagać się tylko 1/10 uprawnionych do głosowania wyborców. W razie zgłoszenia przeprowadzenia tajnego głosowania, przewodniczący komisji wyborczej nie musiał sprawdzać liczby obecnych wyborców. Wystarczyło sprawdzenie według wykazu radnych bądź spisu wyborców, czy liczba podpisanych na zgłoszeniu bądź zgłaszających ustnie wyborców nie była mniejsza od 1/4, a od 1936 r. 1/10 liczby radnych lub liczby uprawnionych wyborców¹⁴ w danej gromadzie, oraz czy podpisani na zgłoszeniu bądź zgłaszający ustnie wyborcy posiadają prawo głosu. Żądanie przeprowadzenia tajnego głosowania musiało być zgłoszone na piśmie lub ustnie do protokołu i być podpisane lub zgłoszone przez wymagany ułamek uprawnionych do głosowania. Głosowanie odbywało się w ten sposób, że wyborca na karcie do głosowania wpisywał imię i nazwisko kandydata. Umieszczenie na karcie nazwisk dwóch lub więcej kandydatów nie powodowało jej nieważności, uwzględniano wówczas jedynie jedno nazwisko znajdujące się na pierwszym miejscu karty do głosowania.

Nieważne były karty do głosowania koloru innego niż białe, niewypełnione, nieczytelne lub wskazujące z całą pewnością na więcej niż jednego z ważnie zgłoszonych kandydatów¹⁵, a także włożone do kopert urzędowo nieostemplowanych. Skreślenie nazwiska kandydata na karcie i wpisanie nazwiska innego kandydata nie powodowało nieważności karty do głosowania. Wybraną na sołtysa zastawała osoba, która uzyskała najwięcej ważnie oddanych głosów. Następna osoba, która

rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 8 października 1936 r. w sprawie regulaminu wyborów sołtysa i podsołtysa (Dz.U. RP Nr 81, poz. 558).

¹² Rozporządzenie z 8 października 1936 r. w sprawie regulaminu wyborów sołtysa i podsołtysa dokonało zmiany i odtąd zgłoszenie musiało być podpisane przez 1/5 ustawowej liczby radnych.

¹³ Liczba radnych uprawnionych do zgłaszania kandydatów zależna była od ustawowej liczby radnych w danej gromadzie, a nie od liczby obecnych na zebraniu wyborczym radnych.

¹⁴ S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 11.

¹⁵ Błędy i niedokładności pisowni nie powodowały nieważności karty do głosowania, jeżeli nie zachodziła wątpliwość co do tożsamości kandydata.

otrzymała największą liczbę głosów, zostawała podsołtysem. W razie równości głosów decydował głos wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej lub zebrania wyborczego.

Zgłoszenie ważne tylko jednego kandydata na sołtysa powodowało, że wybór się nie odbywał, a ów kandydat zostawał sołtysem. Wybór podsołtysa przeprowadzano jednak natychmiast w odrębnym głosowaniu. Zdarzały się często wypadki, że wszystkie głosy oddano na jednego kandydata. Wówczas tę osobę uważano za wybraną na sołtysa, a wybór podsołtysa przeprowadzano w drugim głosowaniu spośród pozostałych ważnie zgłoszonych kandydatów. Podsołtysem zostawała osoba, która uzyskiwała w tym drugim głosowaniu największą liczbę głosów, a w razie równości rozstrzygał głos wyciągnięty przez przewodniczącego komisji wyborczej¹⁶. Nie przeprowadzano także głosowania, gdy wpłynęło zgłoszenie zawierające nazwiska dwóch kandydatów. W takim wypadku za wybranych uznawano zgłoszonych kandydatów, za wybranego na sołtysa uznawano kandydata umieszczonego na pierwszym miejscu zgłoszenia, za podsołtysa zaś umieszczonego na drugim. Do obowiązków przewodniczącego komisji wyborczej należało czuwanie nad zapewnieniem porządku w czasie wyborów. Starosta powiatowy mógł przed dniem wyborów zarządzić wyznaczenie przy lokalu wyborczym patrolu policji w celu zapewnienia bezpieczeństwa i porządku.

Wybór sołtysa i podsołtysa przeprowadzany był na odmiennych zasadach, gdy miał miejsce wybór przez radnych gromadzkich, a inaczej gdy wybierało zebranie gromadzkie. Wybór tych osób przez radnych przeprowadzał przewodniczący zebrania wyborczego, wyznaczony przez starostę powiatowego spośród mieszkańców gromady¹⁷. Przewodniczący nie musiał posiadać biernego prawa wyborczego do organów ustrojowych związków samorządowych, musiał natomiast posiadać czynne prawo wyborcze¹⁸. Na polecenie starosty powiatowego w terminie przez niego wyznaczonym, lecz nie później niż szóstego dnia od zarządzenia wyborów, wójt doręczał przewodniczącemu zebrania wyborczego podpisany przez niego wykaz radnych gromadzkich sporządzony w układzie alfabetycznym¹⁹. Przesyłał mu także regulamin wyborów sołtysa i podsołtysa, zawiadomienie o wyborach, które przewodniczący zebrania wyborczego podpisywał i wysyłał radnym, oraz dwa egzemplarze protokołu²⁰. Po otrzymaniu tego wykazu przewodniczący zebrania zwoływał zebranie wyborcze w terminie wskazanym w zarządzeniu wyborczym, podając cel, miejsce, lokal, dzień i godzinę zebrania²¹. Zarządzenie o zebraniu powinno być doręczone radnemu

¹⁶ APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Jaraczewo, sygn. 2, s. 100.

¹⁷ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

¹⁸ S. Podwiński, J. Chylewski, *op. cit.*, s. 14.

¹⁹ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

na trzy dni przed terminem zebrania wyborczego. Aby wybory były ważne, musiała być obecna ponad połowa ustawowej liczby radnych gromadzkich²². Gdy nie było *quorum* przewodniczący zebrania zawiadamiał starostę powiatowego o fakcie niewybrania sołtysa i podsołtysa, a ten wyznaczał kolejny termin zebrania wyborczego. W drugim głosowaniu wymagana była taka sama frekwencja radnych, jaka obowiązywała na pierwszym zebraniu. Gdy w drugim zebraniu wyborczym nie było wymaganej większości, sołtysa mianował starosta powiatowy po wysłuchaniu opinii wydziału powiatowego. Po stwierdzeniu obecności wymaganej do przeprowadzenia wyborów przewodniczący zebrania wyborczego wzywał zebranych radnych do zgłaszania kandydatów na sołtysa i podsołtysa, na co przewidziano 15 minut²³.

Po zgłoszeniu kandydatów przewodniczący badał, na co przewidziano 15 minut czy zgłoszenia były prawidłowe. Badanie zgłoszeń polegało na ustaleniu, czy zgłoszenie odpowiada wymogom formalnym (liczba podpisanych wyborców, wymagane dane kandydata) oraz czy zgłoszeni kandydaci posiadają prawo wybieralności²⁴. Przewodniczący miał z tego tytułu m.in. prawo wezwać wyborcę do potwierdzenia własnoręczności podpisu, wezwać do usunięcia braków lub wad mogących spowodować unieważnienie zgłoszenia w całości lub unieważnienie poszczególnych kandydatur. W wypadku nieusunięcia braków lub wad w wyznaczonym czasie przewodniczący stwierdzał nieważność całego zgłoszenia lub nieważność poszczególnych kandydatur. Do momentu ogłoszenia wyborcom ważne zgłoszonych kandydatów wyborca mógł wycofać swój udział w zgłoszeniu.

Głosowanie jawne odbywało się w ten sposób, że przewodniczący zebrania wyborczego odczytywał nazwiska radnych w porządku alfabetycznym, a radni w trakcie wyczytywania nazwisk podchodzili do stołu i wymieniali imię i nazwisko kandydata, na którego oddawali głos. W głosowaniu tajnym radni otrzymywali koperty i wkładali do niej kartę do głosowania, po czym oddawali ją przewodniczącemu, który wrzucał ją do urny w obecności głosującego. Przewodniczący odnotowywał oddanie głosu w wykazie radnych²⁵.

Po zamknięciu głosowania przewodniczący zebrania wyborczego ustalał liczbę oddanych głosów. Po zliczeniu głosów oddanych na kandydatów przewodniczący ustalał, który z kandydatów został wybrany na sołtysa, a który na podsołtysa²⁶. W roku 1938 w powiecie jarocińskim kalendarz wyborów sołtysa i podsołtysa przez radnych gromadzkich przedstawiał się następująco:²⁷

²² *Ibidem*.

²³ APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Jaraczewo, sygn. 2, s. 100.

²⁴ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

²⁵ APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Jaraczewo, sygn. 2, s. 100.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ APL, Akta gmin powiatu kościańskiego, gmina Bucz, sygn. 1.

22.01.1938	dzień zarządzenia wyborów
27.01.1938	wójt doręcza przewodniczącemu zebrania wyborczego wykaz radnych gromadzkich w układzie alfabetycznym
28.01.1938	przewodniczący zebrania wyborczego zawiadamia radnych gromadzkich o dniu zebrania wyborczego
01.02.1938	dzień zebrania wyborczego

Przy wyborze sołtysa i podsołtysa przez zebranie gromadzkie dla każdej gminy i gromady tworzone oddzielną komisję wyborczą. W jej skład wchodził przewodniczący oraz dwóch członków. Przewodniczących gminnej i gromadzkiej komisji wyborczej mianował starosta powiatowy, przy czym przewodniczącego gromadzkiej komisji mianował na wniosek przewodniczącego gminnej komisji wyborczej²⁸.

Członków komisji powoływał przewodniczący w ciągu 15 dni od dnia zarządzenia wyborów. Mogły być nimi osoby posiadające na terenie gminy prawo wybierania²⁹. Od przyjęcia mandatu członka komisji nikt nie mógł się uchylić bez podania usprawiedliwionych przyczyn. Za swoją pracę w komisji przewodniczący i członkowie nie otrzymywali wynagrodzenia, mogli jedynie żądać zwrotu kosztów przejazdu, jeżeli nie posiadali własnych środków lokomocji. Łączenie kandydatury na sołtysa i podsołtysa z funkcją przewodniczącego lub członka komisji wyborczej było w tej samej gromadzie niedopuszczalne. Wszelkie uchwały komisja wyborcza podejmowała zwykłą większością głosów i wymagana była do ich powzięcia obecność przewodniczącego i dwóch członków. W ciągu 15 dni od zarządzenia wyborów, wójt na polecenie starosty powiatowego doręczał przewodniczącemu gromadzkiej komisji wyborczej sporządzone i podpisane przez siebie spisy wyborców gromady. Były one sporządzone w jednym egzemplarzu dla każdej gromady. Spisy sporządzane były w układzie według miejscowości i numerów domów. W ciągu następnych trzech dni od dostarczenia spisu wyborców wójt, a po 1936 r. sołtys, ogłaszał na terenie gromady, w sposób w danej miejscowości praktykowany, obwieszczenie o zarządzeniu wyborów oraz wywieszał obwieszczenia przed lokalem urzędowym sołtysa na okres trzech dni.

Zawiadomienie zawierało skład komisji wyborczej, miejsce, dni i godziny wyłożenia spisów wyborców oraz termin składania reklamacji, lokal komisji, dzień i godzinę zebrania wyborczego. Okres między ogłoszeniem a dniem zebrania wyborczego nie mógł być krótszy niż tydzień.

Spisy wyborców musiały być wyłożone w lokalu gromadzkiej komisji wyborczej na okres trzech dni następnego dnia po ogłoszeniu o wyborach³⁰. W czasie wyłożenia spisu każdy z mieszkańców gromady miał prawo przejrzeć spis

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Warunek ten nie dotyczył przewodniczącego.

³⁰ Musiały być one wyłożone przez co najmniej pięć godzin dziennie, a trzydniowy okres wyłożenia nie mógł być przerwany.

wyborców i wnieść do gromadzkiej komisji wyborczej odwołanie, żądając dodatkowego wpisu lub skreślenia ze spisu. Odwołania z powodu pominięcia osoby w spisie komisja rozpatrywała najczęściej bezzwłocznie. O swojej decyzji musiała powiadomić wnoszącego odwołanie. Wniesienie odwołania o skreślenie osoby ze spisu komisja rozpatrywała po poinformowaniu osoby, której umieszczenie na liście zakwestionowano z pouczeniem, iż przysługuje jej prawo do obrony. Od decyzji gromadzkiej komisji wyborczej nie było odwołania.

W czasie wyłożenia spisów wyborcy mieli prawo zgłaszania w lokalu komisji wyborczej, na ręce przewodniczącego, kandydatów na sołtysa i podsołtysa. Wyborca miał prawo cofnąć swój udział w zgłoszeniu złożonym zarówno na piśmie, jak i ustnie do protokołu, najpóźniej ostatniego dnia zgłaszania kandydatów. Pełnomocnikiem grupy wyborców upoważnionym do porozumiewania się z komisją wyborczą w sprawie zgłoszenia kandydatów, była osoba podpisana lub wymieniona na pierwszym miejscu w protokole zgłoszenia, o ile nie wskazano innej osoby.

Przewodniczący komisji wyborczej badał, czy zgłoszenia odpowiadają obowiązującym przepisom. Stwierdzenie braków lub wad nie powodowało od razu nieważności zgłoszenia, jednak przewodniczący wzywał pełnomocnika, najpóźniej drugiego dnia po dniu przeznaczonym do zgłoszenia kandydatur, do usunięcia ich wymieniając, jakie wady lub braki zawiera zgłoszenie. Nieusunięcie ich najpóźniej następnego dnia po dniu wezwania powodowało, że komisja wyborcza stwierdzała nieważność zgłoszenia w całości, albo nieważność kandydatur, co do których przewodniczący stwierdził braki formalne. Decyzja komisji musiała być odnotowana w protokole i nie było od niej odwołania. Zmienienie kandydatury lub dopisanie nowej po podpisaniu zgłoszenia było niedopuszczalne i powodowało nieważność zmienionej lub dopisanej kandydatury. O nieważności decydowała cała komisja wyborcza. Po zbadaniu zgłoszeń gromadzka komisja wyborcza ustalała wykaz ważnie zgłoszonych kandydatów na sołtysa i podsołtysa i podawała go do publicznej wiadomości przez wywieszenie wykazu w lokalu gromadzkiej komisji wyborczej, najpóźniej na trzy dni przed terminem zebrania³¹.

Przed przystąpieniem do głosowania przewodniczący gromadzkiej komisji wyborczej odczytywał zebranym odnośne przepisy regulaminu wyborczego, ogłaszał zebrany ważnie zgłoszone kandydatury na sołtysa i podsołtysa. Przewodniczący oraz każdy członek komisji wyborczej mógł zakwestionować tożsamość wyborcy, dopóki nie oddał on głosu. Wyborca nieposiadający dokumentów uznanych przez komisję za wystarczające mógł powołać dwóch świadków znanych komisji, którzy poświadczali jego personalia.

Głosowanie odbywało się w ten sposób, że każdy z wyborców podchodził kolejno do stołu, przy którym siedziała komisja wyborcza, wymieniał swoje

³¹ Po roku 1936 wykaz ważnie zgłoszonych kandydatów wywieszano w lokalu komisji wyborczej najpóźniej w przeddzień zebrania wyborczego.

imię i nazwisko, a przewodniczący komisji sprawdzał, czy w spisie wyborców dana osoba figuruje. Po odszukaniu wyborcy w spisie przewodniczący lub jeden z członków odnotowywał w nim oddanie głosu, a wyborca w przypadku głosowania jawnego wymieniał imię i nazwisko kandydata, na którego oddawał głos. Gdy głosowanie było tajne, wyborca otrzymywał od przewodniczącego komisji wyborczej kopertę, wkładał do niej kartę do głosowania i oddawał ją przewodniczącemu, który wrzucał ją do urny w obecności wyborcy. Głosowanie musiało trwać co najmniej pięć godzin, jednak można było zakończyć je wcześniej, gdy wszyscy uprawnieni wyborcy oddali głos. Głosowania nie można było przerywać, chyba że wskutek nagłych, nieprzewidywalnych okoliczności. Wtedy komisja wyborcza opieczętowywała akta i urnę wyborczą i oddawała ją na przechowanie przewodniczącemu. Po zakończeniu głosowania komisja wyborcza ustalała liczbę oddanych głosów na poszczególnych kandydatów i stwierdzała, który z kandydatów został wybrany na sołtysa, a który na podsołtysa. Kalendarz wyborczy wyborów sołtysa i podsołtysa dla gromad posiadających zebranie gromadzkie był następujący:³²

22.01.1938	dzień zarządzenia wyborów
27.01.1938	doręczenie spisów wyborców przez wójta przewodniczącym komisji wyborczej (§ 19)
27.01.1938	powołanie przez przewodniczącego członków komisji wyborczej (§ 19 ust. 2)
28.01.1938	ogłoszenie o zarządzeniu wyborów na przeciąg 3 dni (§ 19 ust. 3)
29.01.1938	wyłożenie spisu wyborców na okres 5 dni (§ 20)
02.02.1938	zgłaszanie kandydatów na sołtysa i podsołtysa (§ 21)
03.02.1938	obwieszczenie ważnie zgłoszonych kandydatów na sołtysa i podsołtysa przez wywieszenie w lokalu komisji wyborczej
04.02.1938	dzień zebranie wyborczego

Jeżeli w trakcie kadencji sołtysa i podsołtysa urząd ten został opróżniony, starosta powiatowy zarządzał wybory uzupełniające. Przy tych wyborach były stosowane analogiczne przepisy, jak przy wyborach głównych, z tym zastrzeżeniem, że wyborcy zgłaszali kandydatów tylko na sołtysa lub podsołtysa. Za wybranego uznawano tego z ważnie zgłoszonych kandydatów, który otrzymał największą liczbę ważnych głosów. W razie równości rozstrzygał głos wyciągnięty losowo przez przewodniczącego komisji wyborczej. Zgłoszenie ważnie tylko jednego kandydata powodowało, że głosowanie nie odbywało się, a osobę tę uznawano za wybraną.

Po ustaleniu wyników wyborów komisja wyborcza sporządzała protokół wyborczy w dwóch egzemplarzach. Zawierał on następujące dane: datę, czas trwania oraz miejsce wyborów, nazwisko przewodniczącego komisji wyborczej, informację o tym czy głosowanie było jawne, czy tajne, liczbę uprawnionych do głosowania, liczbę głosujących, wykaz ważnie zgłoszonych kandydatów, wykaz

³² APL, Akta gmin powiatu kościańskiego, gmina Bucz, sygn. 1.

kandydatów unieważnionych z podaniem powodów unieważnienia, liczby ważne oddanych głosów na poszczególnych kandydatów, liczbę głosów unieważnionych z podaniem powodów unieważnienia oraz imię i nazwisko, wiek i miejsce zamieszkania nowego sołtysa i podsołtysa. Protokół wyborczy podpisywał przewodniczący zebrania wyborczego lub przewodniczący i obecni członkowie komisji wyborczej. Do protokołu dołączano zgłoszenia kandydatów, wykaz wyborców, karty do głosowania oraz karty obliczenia. Akta wyborcze oraz dwa egzemplarze protokołu przewodniczący zebrania lub przewodniczący komisji wyborczej dostarczał po wyborach wójtowi, który jeden egzemplarz przysyłał staroście powiatowemu wraz ze sprawozdaniem z przeprowadzenia wyborów³³. Wójt dołączał także informację na temat nowo wybranego sołtysa (czy cieszy się dobrą opinią, czy nie ma przeszkód do zatwierdzenia go na sołtysa)³⁴.

Wybory były nieważne gdy stwierdzono, że zostały sfalszowane lub dopuszczono się przepokupstw, a działania te mogły mieć wpływ na wynik wyborów³⁵ oraz jeżeli odbyły się one niezgodnie z przepisami prawa. Można było również żądać unieważnienia wyborów w całości lub wyboru poszczególnych osób. Mogło tego żądać w ciągu trzech dni po dniu ogłoszenia wyników wyborów w gromadach posiadających rady gromadzkie trzech radnych, a w gromadach nieposiadających rad 10 wyborców³⁶. Protesty wnoszono na ręce wójta, który w ciągu trzech dni musiał przesłać je z wyjaśnieniami i aktami wyborczymi staroście powiatowemu³⁷.

O nieważności wyborów w całości lub części, z urzędu lub na skutek protestu orzekał starosta powiatowy przy współudziale wydziału powiatowego. Unieważniając wybory, starosta powiatowy w ciągu 14 dni od tego momentu musiał zarządzić nowe wybory lub wybory uzupełniające. Niewniesienie protestu w wyznaczonym terminie powodowało, że gminna komisja wyborcza zobowiązana była przekazać wójtowi wszystkie akta wyborcze do przechowania w archiwum. Również oddalenie protestu przez starostę powiatowego jako niezasadnego następowało po wysłuchaniu opinii wydziału powiatowego. Od decyzji starosty o oddaleniu protestu przysługiwało prawo wniesienia skargi do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Poznaniu za pośrednictwem starostwa powiatowego w ciągu 14 dni, licząc od dnia następnego po doręczeniu decyzji³⁸. Na materiał wyborczy z przeprowadzonych wyborów składały się: zawiadomienie o wyborach, wykaz radnych gromadzkich, protokół wyborczy w dwóch egzemplarzach, dowody zgłoszenia kandydatów, pisma o wyrażeniu zgody kandydatów, oddane

³³ *Ibidem*.

³⁴ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

³⁵ Ustalenie czy przestępstwo mogło wpłynąć na wynik wyborów należało do kompetencji starosty powiatowego.

³⁶ Według regulaminu wyborczego z 1936 r. w gromadach posiadających rady gromadzkie mogła żądać unieważnienia 1/5 ustawowej liczby radnych gromadzkich.

³⁷ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

³⁸ APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Nowe Miasto, sygn. 472.

karty wyborcze, koperty ostemplowane pieczęcią gminy oraz regulamin wyborczy³⁹. Podczas pierwszych wyborów sołtysa i podsołtysa w 1934 r. czynności gminnej komisji wyborczej spełniała ta komisja, która była powołana do wyborów radnych gromadzkich. Kiedy wybory nie mogły dojść do skutku (również na powtórny zebraniu wyborczym), starosta powiatowy mianował sołtysa po wysłuchaniu opinii wydziału powiatowego.

Koszty wyborów, które odbyły się w 1934 r. pokrywał powiatowy związek samorządowy, a gmina dostarczała komisji wyborczej jedynie pomieszczenia wraz z niezbędnym wyposażeniem. Koszty kolejnych wyborów ponosiły gminy wiejskie, ponieważ gromady nie posiadały środków finansowych na ich przeprowadzenie. Podstawą do sporządzenia spisów wyborców podczas wyborów w 1934 r. była ewidencja ludności prowadzona przez dotychczasowego wójta w gminie.

Wybór sołtysa i podsołtysa w gromadach podlegał zatwierdzeniu przez starostę powiatowego⁴⁰. Nowy sołtys musiał ponadto złożyć przysięgę w wydziale powiatowym⁴¹. Odmowa zatwierdzenia mogła nastąpić po wysłuchaniu opinii wydziału powiatowego. Od decyzji tej radni gromadzcy mieli prawo wniesienia odwołania do Urzędu Wojewódzkiego, który po zasięgnięciu opinii Izby Wojewódzkiej utrzymywał w mocy decyzję lub ją uchylał. Decyzja Urzędu Wojewódzkiego była ostateczna w administracyjnym toku instancji i nie wymagała uzasadnienia⁴². Odmówienie zatwierdzenia wyboru sołtysa i podsołtysa powodowało ponowny wybór kandydatów na te stanowiska. Jeżeli ponowny wybór nie uzyskał zatwierdzenia, wówczas starosta mianował, po wysłuchaniu opinii wydziału powiatowego, sołtysa lub podsołtysa, którzy sprawowali ten urząd do czasu zatwierdzenia ponownego wyboru⁴³.

Osoba wybrana na urząd sołtysa i podsołtysa musiała przyjąć wybór i sprawować mandat do końca kadencji. Do odmówienia przyjęcia urzędu sołtysa lub podsołtysa bądź złożenia go przed upływem kadencji uprawnione były kobiety, duchowni, osoby, które ukończyły 60 lat, osoby sprawujące urząd publiczny lub zasiadające w zarządzie gminy bądź wydziale powiatowym, oraz osoby sprawujące ten urząd w poprzedniej kadencji. Wydział powiatowy mógł zwolnić także od obowiązku przyjęcia urzędu sołtysa lub podsołtysa osoby, które wskutek ułomności fizycznej, pogorszenia się stanu zdrowia i niedobrego położenia geograficznego nie mogły sprawować obowiązków publicznych. Umożliwiono im także rezygnację z urzędu przed upływem kadencji. Ponadto, gdy były stale zatrudnione poza obszarem gromady lub wykonywały zajęcia połączone z częstymi wyjazda-

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Skoki, sygn. 27.

⁴¹ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

⁴² APP O/ Gniezno, Akta gmin powiatu jarocińskiego, gmina Nowe Miasto, sygn. 472.

⁴³ Starosta powiatowy mianował również sołtysa w wypadku, gdy normalne wybory z różnych powodów nie mogły dojść do skutku. Rada gromadzka lub zebranie gromadzkie mogły jednak w każdym czasie dokonać wyboru.

mi oraz gdy podały inne ważne powody zasługujące na uwzględnienie, można było je od tych obowiązków zwolnić⁴⁴. W razie zezwolenia na złożenie mandatu przed upływem kadencji sołtys zdawał protokolarnie urząd w obecności wójta na ręce podsołtysa, który sprawował go do wyboru nowego sołtysa. Sporządzany spis zawierał wyszczególnienie rzeczy, które sołtys oddawał: majątek nieruchomości według spisu inwentarza, majątek ruchomy według spisu inwentarza, pieczęć urzędową, księgę protokolarną, Dzienniki Wojewódzkie i Powiatowe, książki biblioteczne, świadectwa pochodzenia bydła, bloki ze zgłoszeniami o chorobach zakaźnych zwierząt, znaczki uszne do kolczykowania bydła, znaczki kontrolne dla psów, druki kontraktów kupna-sprzedaży pasiek gminnych, teczkę ze sprawami pożyczki na budowę szkoły, teczkę rachunków komitetu budowy szkoły, księgę kasową wraz z podaniem stanu jej zamknięcia, kwestionariusze kasowe oraz inne rzeczy⁴⁵. Wydział powiatowy mógł nałożyć na osobę, która bezprawnie odmówiła przyjęcia urzędu sołtysa lub złożyła go przed upływem kadencji, jednorazowe świadczenie w wysokości od 10 zł do 1000 zł.

Die Wahl der Schulzen und Unterschulzen in Grosspolen nach der Verabschiedung des Zusammenlegungsgesetzes im Jahre 1933

Zusammenfassung

Nach dem neuen Gesetz wurden die als Exekutivorgan in den Ortschaften (gromada) funktionsierenden Schulzen und Unterschulzen durch die Gemeindeversammlung oder den Gemeinderat gewählt. Die diesbezügliche Wahl wurde nach unterschiedlichen Regeln in diesen beiden Fällen durchgeführt. Die Wahl des Schulzen und des Unterschulzen erfolgte in einer Abstimmung und zwar auf die angemeldeten Kandidaten. Die Abstimmung war öffentlich, nur auf Stimmenabgabe zulässig. Ab 1936 konnte die geheime Stimmenabgabe durch 1/10 der Wahlberechtigten verlangt werden. Die erfolgte Wahl des Schulzen und Unterschulzen unterlag der Bestätigung des Kreisstarosten.

⁴⁴ APP, Akta gmin powiatu poznańskiego, gmina Żabikowo, sygn. 6.

⁴⁵ *Ibidem*.